

ΓΡΑΜΑΤΑ ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΜΟΥ⁽¹⁾

Ἀγαπημένη,

Περπατῶ ἐδῶ στοὺς μεγάλους δρόμους, μιῶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους, κοιτάζω τὰ σπίτια, γρικῶ βιαστικὲς κουβέντες γιὰ τὴν πολιτική, γιὰ τὸ ἐμπόριο, γιὰ τὶς γυναῖκες, γιὰ ὅλα τὰ πάθη.

Καὶ μία ἀλόκοτη συγκίνηση μὲ κυριέβει, ἔτσι ποὺ διαβαίνω βιαστικὰ τοὺς δρόμους, θωρῶ τὶς ἀγέλαστες ὄψεις τῶν ἀνθρώπων. Τί συγκίνηση θάνιοθε, συλογόμμαι, ἓνας ἀνθρώπος ποὺ θὰ περπατούσε στοὺς δρόμους τῆς Πομπηΐας, μίαν ὥραν προχθὺ ν' ἀνοίξει τὸ ἡφαίστειο καὶ τὴν καταχωνιάσει! Κι' ἀφτὸς μονάχα θὰ γνώριζε τὴν ἔκρηξη μιᾶ ὥρα προτῆτερα. Ὅλη γύρα του ἡ ζωὴ θάταν ὅπως ἡ σημερινὴ τριγύρα μου ὅμια πολὺπλοκη καὶ βιαστική, οἱ ἀνθρώποι βυθισμένοι σὲ σκοτεινὲς ἔγνιες, τὰ σπίτια στέρεα, γιομάτες οἱ ἀγορὲς καὶ τὰ θέατρα, οἱ γυναῖκες ἀπαράλαχτα βαμμένες.

Συχνὰ γυρίζοντας, τὸν καιρὸ τούτο, στὴ μεγάλη τούτη πολιτεία νιόθω τὴν ἴδια ἀνατριχίλα μὲ τὸν ἀνθρώπο ἀφτὸν ποὺ θὰ γνώριζε τὸ μελούμενο μιᾶ ὥρα προτῆτερα.

Χιτὲς τὸ βράδι σὲ μιὰ συνεδρία τῶν ἐδῶ Ἑλλήνων ποὺ συζητούσανε γιὰ ἀναγέννησες τῆς Ἑλλάδας καὶ γιὰ δημοκρατίες, συνάντησα τὸ φίλο μας τὸν Κοσμᾶ.

Ἐφχαριστημένος, χαμογελαστός, μὲ μιὰ πίπα στὸ στόμα γιὰ νὰ ξεγελιέται καὶ νὰ κόψει τὸ τσιγάρο, ὁ φίλος μας ὁ Κοσμᾶς μὲ κοίταζε μὲ ἀλαφρὴ περιφρόνηση.

Εἶχε θριαμβέψει πάλι στὴ συζήτηση, καλῆτερα ἀπ' ὅλους εἶχε ξεκαθαρίσει μ' ἐπιγραμματικὴ σαφήνεια καὶ συντομία τὶς ἄποψεις κ' εἶχε ἐπιβάλει τὴ γνώμη του. Ὅπως συνήθιζε, στρίμωξε κι' ἀπόψε τοὺς ἀντίπαλούς του σὲ διλήματα λογικά κι' ἀφτοὶ μὴν μπορώντάς νὰ ξεφύγουν, ὑποταζόντανε μισώντας καὶ θαμάζοντας τὸ νικητῆ. Κι' ὁ Κοσμᾶς κατέβαζε τὰ διὸ δάχτυλα ποὺ τὰ εἶχε σηκόσει γιὰ νὰ διατυπώσει τὸ διλήμμα κι' ἔριχνε τὴ ματιά του ἀπάνου ἀπ' ὅλους σὰν ταβρομάχος.

Τώρα ὅλοι τοὺς εἶχανε φύγει κι' ἀπομείναμε οἱ διὸ μας, κουβεντιάζοντας.

(¹) Ἀπὸ ἓνα βιβλίο ποὺ γράφηκε ἐφέτο.

— Πῶς ἄλλαξες, Μανάγη! μοῦ εἶπε χαμογελώντας. Ὅταν σὲ ἀκουγα πρὸ ὀλίγου νὰ συζητᾷς καὶ ν' ἀρνιέσαι μὲ ἀγανάκτηση τοὺς παλιούς σου Θεοὺς—τὴ θρησκεία, τὴν πατρίδα, τὴν ἰδιοκτησία, τὴν ἠθική, τὸ δίκαιο—ὅλα τὰ θεμέλια τῆς σύγχρονης ζωῆς, συλογιζόμουνα μὲ ἀλαφρὴ περιφρόνηση τὸ ὁμολογῶ :

Ἀλλάζει ὁ Μαναγῆς, ρέει, δὲν ἀποχτάει πρόσωπο, χάνεται! Ὅ, τι χτὲς πίστεβε, σήμερα τὸ ἀναλύει, τὸ περγελάει, ζητάει καινούργιο. Κ' ἔτσι ἀκατάπαφτα. Θυμοῦμαι πόσες φορὲς ὡς τώρα σὲ εἶδα, ν' ἀλλάζης! Σὰν ἦσουν ἔφηβος καὶ πηγαίναμε μαζὶ στὸ Γυμνάσιο τί ρομαντικὴ μελαγχολία πού εἶχες, τί μίσος γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ, τί νοσταλγία ἀλόκοτη! Ὅλη σου ἐτούτη ἡ φουσκοδεντριά ξέσπασε σὲ ἀσκητισμὸ καὶ λίγο ἔλειψε νὰ καλογερέψεις, θυμάσαι. Κ' ὕστερα δόθηκανε στὴ μάθηση. Καὶ πάλι τὴν παράτησες καὶ δόθηκανε στὴν τέχνη. Μὰ πάλι ξεφέβγεις καὶ τώρα σὲ νογῶ νὰ περιπλανιέσαι ἀγωνιώντας, σὲ νέα σύνορα. Ὡσπότε;

— Ὡς νὰ γεράσω. Ὅσο νάμαι ζωντανός. Ὡστόσο θὰ ρέω, θ' ἀρπάζω τὸν κόσμον γύρω μου, σὰ θροφή, καὶ θὰ τὸν κάνω αἷμα καὶ σὰρκα μου. Ἀμα γεράσω, δὲ θὰ μπορῶ πιά ν' ἀφομοιῶνω καὶ θ' ἀποχτήσω κ' ἐγὼ σταθερότητα καὶ ἀκινησία—σὰν καὶ σένα!

— Ἐγὼ γέρασα; ἔκαμε ὁ Κόσμος ξεσπώντας σὲ σιγὴ περιπαιχτικὸ γέλιο.

Δὲ μίλησα. Ξαφνικὰ θλίψη μὲ κυρίεψε καὶ ἀγανάκτηση γιὰ τὸ νέο ἀφτό. Πῶς τὸν εἶχα ἀγαπήσει! Ὅταν μὲ τὴν θεία καὶ κομικὴ ἔπαρση τῆς νιότης, γυρίζαμε ὡς τὰ ξημερώματα τοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας, μὲ τί ὀρμὴ χαλούσαμε καὶ δημιουργοῦσαμε τὸν κόσμον!

Ἔλεγα: Ἀχ! νάχα χίλια κορμιὰ ν' ἀκλουθίσω χίλιες στράτες! Μὰ ἀπὸ ἀνάγκη θὰ διαλέξω ἀπ' ὅλες μου τίς πεθυμιὰς μιὰ, καὶ ἀφτὴ ὅλη μου τὴ ζωὴ θὰ μάχομαι νὰ κάνω πράξη. Κ' οἱ συναθλητὲς τριγύρω μου θὰ μάχονται ἀνοίγοντας ἄλλες στράτες. Κι ὅλοι μαζὶ θάμαστε σὰν ἕνας, θὰ προχωροῦμε σὰν πολυκέφαλος ἀγωνιστὴς καὶ θὰ πολιορκοῦμε ἀπ' ὅλες τίς μεριὰς τὸ ἀδύνατον, γιὰ νὰ παραδοθεῖ.

Καὶ τώρα!

Στὴν Ἑλλάδα, θαυμαστὸ εἶναι συχνὰ τὸ ξύπνημα τοῦ νέου. Εἶναι γιομάτος δύναμη, ἐπιθυμίες, πιθανότητες. Μὰ ξάφνου, στὸ γύρισμα τῶν τριάντα χρόνων, ἀρχίζει καὶ κουράζεται, ξεθυμαίνει, μάχεται νὰ τοποθετηθεῖ, νὰ ἡσυχάσει. Δὲν ἀντέχει περσότερο. Εἶναι σὰν τίς κοπέλες πού, ἀνύπαντρες παίζουν πιάνο, τραγουδοῦν, κάνουν ζωγραφικὴ, ἐκδρομές, τὰ μάτια τους λάμπουν, εἶναι ὅλο ἀνησυχία καὶ

πνέμα. Κ' ἐφ' ὧς ὡς παντρεφτοῦν, ὁ θεῖος παλμὸς χαλαρόνεται, τὰ μάτια σβύνουνε, βαραίνει τὸ κορμὶ—ἡσυχάζουν. Ὅλος ὁ καβγάς γιὰ τὸ πάλλομα.

— Δὲν ἔχω Κοσμά, εἶπα, τὴν ἀξίωση ὁ νοῦς σου νὰ προχωρεῖ ἀκατάπαφτα, νὰ φτάνει ὡς τὸν ἀκρότατο γκρεμὸ κάθε ιδέας, νὰ βλέπει τὰ σύνορα καὶ τὴν ἀνημποριά της καὶ νὰ ὁρμάει ν' ἀνεβεῖ μιὰν ἄλλη ιδέα, νὰ φτάσει ὡς τὸ ἀκρότατο ἀκρωτήρι μιᾶς ἄλλης ἀναζήτησης ὡς νὰ δεῖ πάλι τὴν ἄβυσσο — κ' ἔτσι νὰ διατρέξεις ὅλο τὸν κύκλο τοῦ νησιοῦ πού μπόρεσε ὡστόσο νὰ στερεώσει ὁ ἄνθρωπος ἀπάνου στὸ χάος.

Καὶ μήτε σοῦ ζητῶ νὰ ψαχουλέβεις, φρίσσοντας καὶ γοητεμένους, τριγύρω τὴν ἄβυσσο. Ἀφτὰ εἶναι θεϊκὰ παιχνίδια πού δὲ σοῦ ταιριάζουν. Εἶσαι ἄνθρωπος, τῆς ἐνέργειας, πραχτικός, καὶ χρεὸς ἔχεις ν' ἀκολουθήσεις ἓνα μονάχα δρόμο, πιστέβοντας πὼς ὁ δρόμος ἀφτὸς δὲν ἔχει τελειομό.

Μιὰ ὅμως ἀξίωση ἔχω πάντα ἀπὸ σένα: Νὰ διακρίνεις τὴν πιὸ σύγχρονη ἀνησυχία καὶ ἀφτὴ νὰ ὑπηρετήσεις μὲ λόγο καὶ πράξη.

Μὲ περγελᾶς γιατί ἐνῶ ἄρχισα συντηρητικὸς καὶ νασιοναλίστας, τώρα κατάντησα ἐπαναστάτης, θεωρῶ τὴ σύγχρονη κοινωνία ἀνήθικη, τὴν πατρίδα στενὴ, τὸν παλαιὸ θεὸ ἀνίκανο νὰ μᾶς σώσει. Ἐνῶ ἐσὺ καφκίεσαι πὼς ἀπόμεινες πιστὸς ὅπως ἄρχισες — προσοδεφτικὸς καὶ πατριότης.

Μοῦ θυμίζεις τοὺς παιδαγωγούς μας πού γύρισαν τώρα καὶ χρόνια ἀπὸ τὴν Ἑβρώπη· συχνάζανε στὰ Πανεπιστήμια, ὅπου, καθὼς ξέρεις, οἱ ιδέες γίνονται δεχτὲς ὅταν πιά ἀναγνωριστοῦν ἀπ' ὅλους, ὅταν δηλ. πάψουν πιά νά ναι ἀληθινές. Ἀκούσανε, μισοκατάλαβαν, κρατήσανε σημείωσε, ἀγοράσανε βιβλία καὶ κατεβήκανε στὴν Ἑλλάδα, πάνοπλοι μὲ τὰ παλιοσιδερικά τούτα. Ἀπὸ τότε πόσοι αἰῶνες δὲν πέρασαν· Οἱ θεωρίες κ' οἱ πιὸ καινούργιες πάλισαν, ὁ πόλεμος ἦρθε, νέες ἀνάγκες καὶ ἀγωνίες τρικυμίζουν τὸ νοῦ — μὰ οἱ παιδαγωγοί μας, ἀκίνητοι, στὶς μικρὲς τους, παλιὲς βεβαιότητες, χαμογελοῦν, παχαίνουν καὶ ἀνορθώνουν τὴν Ἑλλάδα.

Κοσμά, μὲ ἀγωνία σὲ παρακολουθῶ νὰ βολέβεσαι σὲ συνήθειες καὶ σύ, καὶ νὰ φοβάσαι ν' ἀντικρύσεις τὴ νέα μεταπολεμικὴ πραγματικότητα. Μοῦ φαίνεται πὼς ἓνα κομάτι ἀπὸ τὴν ψυχὴ μου, μιὰ ψυχὴ μου πού ὄδεβε κατὰ τὴν πράξη, ξεπέφτει, ὅταν ξεπέφτεις, καὶ χάνεται. Γι' ἀφτὸ φωνάζω.

— Τί θές νὰ κάμω Μαναγῇ; Κι ἂν ἀκόμα θεωρητικὰ οἱ ιδέες σου εἶναι πιὸ προχωρημένες, ξεχνᾶς ὅμως πὼς ἓνας πολιτικός, ἓνας ἄνθρω-

πος τῆς θετικῆς δράσης, τότε μονάχα ἔχει ἀξία, ὅταν ἡ ἰδεολογία του ἔχει τὶς ρίζες τῆς σὲ ὅσο τὸ δυνατό μεγαλότερη ὁμάδα. Ὁ πολιτικός δὲν πάει μπροστὰ φωνάζοντας στὴν ἔρημο. Ζεῖ ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, ἀφουκράζεται, ὀργανώνει τὶς ἐπιθυμίες, τὶς συνταιριάζει μὲ τὶς ἱκανότητες τοῦ λαοῦ καὶ προχωράει, σιγά, μὲ περίσκεψη.

— Ἕνας ἀνθρώπος τοῦ λαοῦ, ὁ Πέτρακας, μοῦ εἶπε μιὰ φορὰ στὴν κουβέντα ἀπάνου: «Τὰ παλαιὰ πολιτέματα». «Τὶ ἐνοεῖς, τοῦ κάνω, τὰ «παλαιὰ πολιτέματα» ; Νά, τὰ σημερινά ; Βουλευτές, ὑπουργοί, πατρίδες».

Νά ἓνα μάθημα, Κοσμά, σὲ ὅσους πολιτικούς ζοῦν, ὅπως λές, ἀνάμεσα στὸ λαὸ κι' ἀφουκράζονται. Πόσο θάχε ὠριμάσει στὴν ψυχὴ τοῦ ἀπλοῦ τούτου ἀνθρώπου, ἀξεδιάλυτη ἀκόμα, χωρὶς πρόσωπο δρισμένο, ἢ ἀνάγκη τοῦ μελούμενου! Ὁλη ἡ σημερινὴ τραγικὴ φάρσα, τὸ Κράτος, τοῦ φάνηκε ξαφνικὰ σὰν κάτι πολὺ παλιὸ κι' ἀκατανόητο.

Ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἔλαξε τὴν ψυχικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ κόσμου, μιὰ ἀγωνία πνίγει τὶς ψυχές, μιὰ ἀναζήτηση ὀδυνηρὴ ν' ἀνοίξομε ἓνα δρόμο, νὰ σωθοῦμε! Κατὰ τί ἀλλάξατε σεῖς, πὺν φιλοδοξάτε νὰ γίνετε ἀρχηγοὶ τοῦ λαοῦ ; Ὅλοι ἐσεῖς θὰ κατεβήτε στὴν Ἑλλάδα, θὰ γίνετε ἀρχηγοί. Σὰς ἀκουγα ἀπάνε νὰ μιλάτε ὅλοι μασούσατε τὰ λόγια σας, κοιτάζατε πέρα, ἄλλοι δεξιά, ἄλλοι ζερβά, τὸν πάτρονα νὰ προβάλεῖ. Ἄλλοι τὸ Βενιζέλο, ἄλλοι τὸ Βασιλιά. Σὰν τὶς μαϊμούδες πὺν στριφογυρίζουνε στὸ κλουβί, καταμεσίς στὸ πανηγύρι καὶ κοιτάζουν ἀπὸ τὰ κάγκελα πότε θὰ προβάλεῖ ὁ γύφτος ν' ἀνοίξῃ τὴ θύρα καὶ νὰ χυθοῦνε ὀξω παίζοντας, ἀσκημονώντας, μασουλίζοντας τὸ ψωμί καὶ τὰ καρῦδια πὺν κλέφτουν!

Τί ντροπὴ, ἀλήθεια, ἓνας λαὸς σὰν τῆς Ἑλλάδας, νὰ μὴν ἔχει, στὴν κρίσιμη τούτῃ στιγμῇ, μιὰ φωνὴ γεναία, καθαρὴ, νὰ μιλήσῃ!

— Ἡ ἰδεολογία σου μπορεῖ νάναί καλὴ γιὰ τοὺς θεωρητικούς ὀδηγούς πὺν πάνε μπροστὰ στὴ δυσκίνητη, μάβρη ἀνθρώπινη μάζα καὶ σαλέβουνε σὰ φῶς. Ἀφτοὶ χρέος, ἔχουνε νὰ ἐτοιμάσουν τὸ δρόμο τῆς πράξης, μιλώντας, γράφοντας, πεθαίνοντας. Ἀφτὸς εἶναι ὁ ρόλος τους.

Μὰ ἐγὼ ὡς πολιτικὸς ἀν σήκωνα τὴ νέα κόκινη σημαία κανέναν δὲ θαρχότανε δίπλα μου νὰ πολεμήσῃ. Καὶ θάμουνα μόνος. Ἕνας πολιτικὸς μόνος, Καπετὰν ἓνας, εἶναι γελοῖος.

— Ὅταν σοῦ μιῶ, ποτὲ δὲ συγχέω τὸν πολιτικὸ μὲ τὸν προφήτη. Λέω πὼς πραχτικά, γιὰ σένα τὸν πολιτικὸ, θὰ σύφερνε νὰ ζήσεις ἀνάμεσα στὸ λαὸ σου τὴν πὺλ προχωρημένη τούτῃ ἀνησυχία τοῦ κόσμου, νὰ τῆς δόσεις φωνὴ καὶ νὰ μάχῃσαι νὰ τὴν κάνεις πράξη.

Κι' ἂν στήν ἀρχή ἀποτύχεις τούτο θᾶνε ἡ μεγαλῆτερή σου ἐπιτυχία. Θὰ δοῦν ὅλοι πῶς ἔχοντας νὰ διαλέξεις ἀνάμεσα στὸ ἔφκολο, καὶ στὸ δύσκολο, διάλεξες τὸ δύσκολο, γιὰ χάρη μιᾶς ἰδέας θυσιάζοντας τὸ ἄμεσο ἀτομικὸ σου συμφέρο. Κι' ἀπ' αὐτὸ πάντα κάνει βαθιὰ ἐντύπωση στὸ λαὸ—ὄχι μονάχα γιὰτὶ τέτιοι ἄνθρωποι καταντήσανε σπάνιοι μὰ γιὰτὶ τὸ πλήθος εἶναι περσότερο ἀπ' ὅτι θαροῦμε, στὰ βάθητά του ἰδεολόγο.

Ἡ φωνή σου ἢ λαμπρή δὲ θὰ ἐξεφτελιζόταν ἀναμασώντας ἀθλίες κοινοτοπίες. Ὅλα ἔχουν εἰποθεῖ καὶ καλὰ εἰποθεῖ, ὑποστηρίζοντας τὰ «παλαιὰ πολιτεύματα». Μὰ βρισκόμενος μπροστὰ στὸ νέο, στὸ ἀσχιμάτιστο, θάχες τὴν ὑπέρτατη χαρὰ νὰ τοῦ δώσεις πρόσωπο· καὶ τὸ πιὸ σημαντικὸ—θὰ δεῖς τότε πῶς ὁ λόγος σου δὲν εἶταν τόσο ἀπροσδόκητος κι' ἄγνωστος, ὅσο φοβόσουνα. Λούφαζε βουβὸς σὲ ἀρίφνητες καρδιὲς καὶ μόλις μίλησες, γρίκισε τὸνομά του, βρῆκε τὸ πρόσωπό του καὶ φωνάζει μαζί σου.

Κι' ἂν συλογιστεῖς τὴν παγκόσμια ἀνησυχία, τοὺς λαοὺς ποὺ μὲ περσότερη συνειδηση ταράζονται γύρω μας κι' ἀκόμα τὴν καθαρὰ ἑλληνικὴ δυσφορία, οἱ καρποὶ τῆς ἐνέργειάς σου θᾶρθουν πιὸ γλίγορα καὶ θάναί πιὸ πλούσιοι ἀπ' ὅ,τι ἐλπίζεις.

Ἐνα μονάχα σοῦ συνιστῶ. Νὰ μὴ λιγοψυχῆσεις, νὰ μὴ σὲ παραστρατίσουν οἱ λεπτομέρειες, νὰ μὴν ἀκλουθήσεις τὴν πραχτική, τάχατε, ταχτική τοῦ συβιβασμοῦ. Χάθηκες. Σήμερα ποὺ σαπίζει ὁ κόσμος, κ' ἡ ἀτιμία κι' ὁ συμβιβασμὸς ἐξεφτελίζουν καὶ τίς πιὸ γεναῖες ψυχές, μιὰ μονάχα ταχτική εἶναι πραχτική καὶ συμφέρε. Νάσαι ἀνένδοτος.

Χωρίσαμε ψυχραμένοι μὲ τὸ φίλο τὸν Κοσμὰ καὶ τώρα κάθομαι, Ἀγαπημένη, καὶ σοῦ γράφω ὅλα τούτα τὰ λόγια μου καὶ συλογούμαι.

Ποιὸ εἶναι τὸ μεγαλῆτερο χρέος μας; Νὰ φωνάζουμε, νὰ φωνάζουμε στὴν ἐρημία!

A. ΓΕΡΑΝΟΣ